Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 33, 2019, č. 2

1939: K VÝROČÍ POČÁTKU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY VE SVĚDECTVÍ POŠTOVNÍCH ZNÁMEK A JEJICH DIDAKTICKÉ APLIKACI

KAMIL ŠTĚPÁNEK

Significant anniversaries and memorable days have always been a priority for postage stamp creators. This mass media product reflecting historical events finds echo not only in the extracurricular environment, but also in the educational process. Specific analysis of the frequency of motives of the first year of the World War II and the motives themselves in this text contribute to naming: historical priorities, changes in collective memory and their educational potential. The educational process is aimed at recognizing that this visual medium is not only a reflection but above all an interpretation of historical reality. Postage stamps, equipped with a didactic apparatus, can then serve not only to develop the pupil's media literacy, but also to provide a deeper understanding of a particular historical topic. In particular, understanding the reasons why and how a historical event is commemorated today.

Key words: Key words: history teaching; didactics of history; post stamps; propaganda; Media Education; treaties and of World War II.

Úvodem

Rok 1939 je zároveň časovým úsekem, v němž vypuknutí mezinárodního konfliktu předcházela celá řada ať už záměrných či spontánních diplomatických aktivit, provokací a nátlakových akcí. Rámcově lze s ohledem na vymezené téma připomenout následující: Hitler obsadil zbytek českých zemí a cíleně posiloval Ocelovým paktem vojenskou spolupráci, zatímco Velká Británie a Francie setrvávaly v politickém appeasementu. Západní spojenci sice garantovali polské hranice, avšak riziko že opět nezasáhnou, pokusí-li se Německo získat zpět území ztracená Versailleskou smlouvou, zůstávalo nadále vysoké. SSSR byl bezprostředně před tím uspokojen smlouvou o neútočení. Po bleskovém vítězství nacistů a rozdělení Polska se další obětí Stalinovy rozpínavosti mělo stát Finsko, avšak striktní odmítnutí jeho požadavků na sklonku roku 1939 bylo v očekávání snadné kořisti následováno tzv. zimní válkou. Známý průběh bojových akcí, v nichž prestiž Rudé armády značně utrpěla, zakončil až pád Mannerheimovy linie v březnu 1940. Mírová jednání donutila Finsko k odstoupení strategických oblastí, nicméně neznamenala zánik jeho nezávislosti. Předložený text si v návaznosti na tato historická fakta klade za cíl prezentovat reflexi dějů prostřednictvím filatelistického materiálu a zároveň přispět k jejich případnému didaktickému využití. V tomto smyslu představuje volné pokračování již publikovaných autorových studií zkoumajících na poštovních známkách obdobnou válečnou tematiku.[1] Rozostřené hranice a částečné prolínání námětů nelze zcela vyloučit, představují spíše typický rys zpracované látky.

[1] Srov. ŠTĚPÁNEK, K.: *Diplomacie 2. světové války v reflexi poštovní známky (a její didaktický potenciál).:* Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 33, 2019, č. 1, s. 74–82; ŠTĚPÁNEK, K.: *Studená válka v reflexi poštovní známky: od historického pramene k mediální výchově.:* Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, 28, 2014, č. 2, s. 128–137.

Kromě vlastní autorovy sběratelské kolekce se zdrojem ikonografického materiálu opět staly internetové katalogy i komerční weby. Text není kompletní sumou vhodných motivů a jejich interpretací, nýbrž pilotním průzkumem didakticky orientovaného zájmu o podoby mediální reflexe.[2] Poněvadž předmětem zájmu není zkoumání informačních zdrojů z filatelistického hlediska, příslušnou literaturu je možné uplatnit spíše sporadicky. Důležitou roli proto sehrávají sekundární informační zdroje, práce odborných historiků o detailních historických souvislostech, jež pojetí a symboliku vyobrazených událostí v případě potřeby pomohou osvětlit, interpretovat a poté zařadit do výuky jako alternativní médium žákovského poznávání historické skutečnosti. Při promýšlení úkolů, které by anotované masmédium mohlo plnit v moderní dějepisné výuce, představují inspiraci kmenové práce moderní mediální didaktiky.[3]

Obr. 1: Zánik Česko-Slovenska r. 1939 v emisní známkové politice: dobová Česko-Slovensko. r. 1938–39; přetiskové provizórium – Bőhmen u Mâhren – 1939; výplatní – lipové listy – Protektorát Čechy a Morava 1939; výplatní dobová – Sudetská župa (Sudetengau) Německá říše od 4. 12. 1938; Autonomní slovenská (Otvorenie sl. snemu), přetisková Slovenský štát (A. Hlinka) a prezident Tiso Slovensko 1939; autonomní Karpatská Ukrajina r. 1939 a pouze 15. 3. zároveň známková nezávislá Karpatská Ukrajina.

[2] Vlastní nosný pilíř filatelie zaměřený na nedokonalosti, výjimečnosti nebo nedostatky jako výsledku práce týmu tvůrců a producentů známky je v tomto textu z logických důvodů prakticky zcela opomenut. Rovněž se principiálně neopírá o odbornou filatelistickou terminologii a rezignuje také na striktní typové označení použitého filatelistického materiálu. Pozornost je omezena na vybrané náměty a jejich didaktické aspekty.

[3] Srov. ZALOGA, J. S.: *Polsko Zrození bleskové války*. Praha 2007, s. 39; RICHTER, K.: *Válka začala v Polsku.* Praha 2018; NIGEL, T.: *Vojáci finsko-sovětské zimní války 1939–1940;* DYKE van, C.: *Zimní válka: Sovětská invaze do Finska 1939–1940*. Praha 2007; LAINOVÁ, R.: *Finsko ve válce 1939–1944.* Historický obzor. 1996, roč. 7, čís. 1/2, s. 18–24; *Začátek cesty: Podivná válka*. Praha 1996; PANDEL, H.-J.: *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht.* Schwalbach 2005; STRADLING, R.: *Multiperspektivita ve vyučování dějepisu: příručka pro učitele.* Praha 2003; LABISCHOVÁ, D. – HUDECOVÁ, D.: *Nebojme se výuky moderních dějin: Nejnovější a soudobé dějiny v současném dějepisném vyučování.* Praha 2009.

Předehra k válce a její známková reflexe

V důsledku Mnichovské konference a arbitrážních jednání ve Vídni prošlo území 1. československé republiky zcela fatálními proměnami. Teritoriální a správní mutace přesvědčivě zachytilo nejen nouzové přerazítkování stávajících emisí, ale i nová tvorba. Od počátku roku v Sudetech již kolovaly říšské (*Sudetengau Deutsches Reich* – obr. 1 nahoře), na Těšínsku polské a jižním Slovensku i části Podkarpatské Rusi maďarské známky. Pomnichovská republika označovaná oficiálně Česko-Slovensko toho v oblasti poštovní komunikace za 167 dní své existence nemohla mnoho stihnout. Autonomistické a separatistické tlaky se však do známkové tvorby přesto promítly. Na několika emisích (např. s portrétem T. G. Masaryka) se v názvu, jako němý svědek postupného zániku společné státnosti, objevuje poprvé historická pomlčka (tj. slovenská autonomie). Za nenápadné pokračování tohoto procesu je možné považovat vydání první „slovenské" známky s přetiskovým textem *Otvorenie slovenského snemu 18. 1. 1939*.[4] (obr. 1 dole)

Dramatické události dostaly rychlý spád: 14. března 1939 vznikla samostatná slovenská republika v poštovním styku provizorně pře(d)tištěna nápisem *„Slovenský štát"*. Ještě téhož roku následovaly řádné výplatní známky s portrétem Andreje Hlinky alternovaného Jozefem Tisem a textem *Slovenská pošta* či *Slovensko*. (obr. 1 dole)

Po tzv. vídeňské arbitráži z listopadu 1938 pokračoval rozklad státu přiznáním autonomie také Podkarpatské Rusi nyní pozměněné na Karpatskou Ukrajinu.[5] Aktuální státoprávní situaci nejvýchodnější části území měla doložit úprava starší známky, k 10. výročí republiky z roku 1928 s motivem Jasiňi, na hodnotu *3 K*(oruny), vložením ukrajinského textu *Karpatská Ukrajina 1. sněm* a datem svolání *2. 3. 1939*. (obr.1 dole) S ohledem na rychlý sled událostí mezi 14. a 15. březnem nakonec posloužila jako první a poslední poštovní cenina jednodenní Karpatské Ukrajiny zároveň však již obsazované maďarskou armádou.[6]

Počátky šestileté německé okupace českých zemí zřetelně dokumentuje další přetiskové provizórium. Dokud se nedostávalo poštovních známek odrážejících novou situaci, nahrazovaly je dosavadní, ovšem s razítkem rušícím název státu *Československo*, pokračující označením *Bőhmen u. Mähren* a překladem *Čechy a Morava*. Pořadí jazyků reflektovalo nejen aktuální mocenskou situaci, mělo české etnikum záměrně utvrzovat v postavení občanů „druhé kategorie". Promyšlenou „ochranu" Německé říše posléze výmluvně dokumentují dle plánu emitované protektorátní známky na nichž možná leckoho překvapí motiv z české národní symboliky – lipové listy (obr. 1). Ještě v r. 1939 následovala poměrně neutrální série *Krajiny, hrady a města*. Jakmile se však poštovní komunikace dostala pod důslednou kontrolu nacistů, dostal pochopitelně největší prostor v emisích Adolf Hitler.[7]

---

[4] V lednu 1939 vznikl samostatný slovenský parlament a událost se promítla i do emisní politiky zavedením známky s přetiskem „*Otvorenie slovenského snemu 18. 1. 1939*", razítkem slovenského znaku a provizorně změněnou cenou na 300 h. První slovenskou známku definovala její platnost omezením poštovního styku pouze na Slovensko.

[5] 19. listopadu 1938 byl Národním shromážděním ČSR přijat zákon o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi s pozměněným názvem na Karpatská Ukrajina. Srov. KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J. – ŠEBEK, J.: *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo.* Praha 2011, s. 103–104.

[6] Srov. blíže: https://www.burda-auction.com//cz/archiv/odborne-clanky/show/25/i-snem-karpatske-ukrajiny/ [cit. 11. 8. 2019].

[7] V protektorátním poštovním styku od roku 1942. První emise vstoupila v platnost 20. 4. u příležitosti Hitlerových 53. narozenin a vzápětí následovaly série v počtu osmnácti a čtyř známek.

Polsko, „podivná“ a tzv. zimní válka na poštovních známkách

Diplomatická příprava likvidace Polska – sovětsko-německá smlouva o neútočení z 23. srpna 1939 uzavřená na deset let – nenašla ve známkové reflexi přímou odezvu a nemělo by smysl pátrat ani po její pozdější připomínce. Paradoxně zcela jinak tomu bylo v případě tajného dodatku o rozdělení sfér vlivu ve východní a jihovýchodní Evropě, každopádně však na troskách Polska. Německo ani sovětské Rusko nebylo z obnoveného polského státu nadšeno a problematické vztahy přetrvávaly s meziválečným Československem kvůli Těšínsku. Stejně tak se dalo očekávat, že náš severní soused bude mít obdobný problém i s Litvou. Bude nás tedy zajímat, zdali a jak se ve známkové tvorbě promítlo polské tažení wehrmachtu roku 1939.

Vznik jednoho z krizových ohnisek poválečného uspořádání Evropy – Svobodného města Gdaňsk – je spojen s odstoupením města a blízkého okolí v listopadu 1920 Německou říší na základě Versailleské smlouvy. Jak polský stát, tak i místní německé obyvatelstvo s řešením

Obr. 2: Gdaňsk – symbol počátku války ve známkově tvorbě: výroční – obráncům polské pošty v Gdaňsku – Polsko r. 1946, 1958, 1964, 1979; výroční – boje a pomník na Westerplatte – Polsko r. 1946, 1964 a 1989; dobové – Freie Stadt Danzig s přetiskem Deutsches Reich a Danzig ist deutsch – Deutsches Reich, Německá říše r. 1939.

nesouhlasili a požadovali odpovídající připojení.[8] Proto nepřekvapí, že právě zde padly první výstřely nové války. I když se dá poměrně logicky předpokládat, že poválečný komunistický režim v Polsku připomínal až boje Polské lidové armády po boku rudoarmějců, najdeme výjimky, které pro svůj znakový význam zřejmě nemohly být zamlčovány. Symboly polského vzdoru proti německé agresi – gdaňský poloostrov Westerplatte a polským státem spravovaná pošta v Gdaňsku se staly nejznámějším příkladem. Ostřelováním polských vojenských zařízení na tomto poloostrově Němci, zde 1. září začala 2. světová válka. Poláci se k uctění památky přihlásili poštovní známkou sotva několik měsíců po ukončení globálního konfliktu a následovaly výroční připomínky z let 1964 a 1989 (obr. 2 uprostřed).

Zatímco zaměstnanci civilní instituce byli po jednodenním boji přesilou přinuceni ke kapitulaci, tajně opevněné překladiště Westerplatte intenzívnímu ostřelování a útokům pěchoty vzdorovalo celý týden.[9]

Obráncům gdaňského poštovního a telegrafického úřadu věnovala polská pošta od roku 1939 dosud celkem pět známek připomínajících tuto hrdinskou válečnou epizodu. Na první z nich (1946) ikonickým motivům přístavního města dominuje poštovní zřízenec vzdávající čest padlému kolegovi. Pozdější návrh z r. 1958 v hodnotě 60 gr.(ošů), nese podtitul *Obrana gdaňské pošty 1939*. Motiv modrošedé známky ukazuje uniformovaného zaměstnance pošty s puškou v ruce. Pozadí za postavou vyplňuje poštovní schránka, nad níž je nápis *Oni byli první*. Motiv vojenského řádu Virtuti Militari, jímž byla jako jediná domácí civilní organizace vyznamenána posádka pošty v Gdaňsku je námětem známky z roku 1964.[10] U příležitosti 40. výročí se na známkové pole dostal ještě pomník stojící před budovou (obr. 2 nahoře).

Agresor své vítězství legitimizoval nejprve dočasně dvanáctikusovou sérií *Freie Stadt Danzig* s erbem města jako přetiskové provizórium s úpravou *Deutsches Reich* a podobně sérií 2 ks. s historickým přístavem a nábřežím řeky Olivy. Ještě do konce r. 1939 se do oběhu dostaly nové propagandistické emise s textem (v překladu): *Gdaňsk je německý Německá říše* (obr. 2 dole).[11]

Uctění 50. výročí bojové kampaně v níž Poláci museli čelit armádám dvou velmocí se tematicky věnovala série patnácti známek *Wojna obronna* (obr. 2 uprostřed) uváděných do oběhu v průběhu osmdesátých let (1984–1989). Jednotná úprava zajišťovala v levé části známkového pole výjev vypovídající o charakteru probíhajícího boje, v pravé části pak prezentovala velícího polského důstojníka. Uživatel poštovních služeb si takto zároveň připomínal jednotlivá střetnutí pro nezasvěceného zahraničního recipienta však tehdy i dnes poměrně anonymní. Ani v tomto paradigmatu nemohlo chybět hájení Westerplatte (1989), které rozvíjela bitva u Mlawy (1985), bitva u vesnice Mokra (1987), v regionu Jordanow (1986) či v oblasti Wizny (1985). V noci z 9. na 10. září ustupující polské armády provedly z Bzury (1984) překvapivý protiútok na německou 8. armádu zajišťující 10. armádě křídlo při úderu na Varšavu. Značné vyčerpání polských vojáků a rostoucí ztráty vedly však i zde ke kapitulaci.[12] Následuje připomínka hájení modlinské pevnosti (1988) a dvě známky jsou věnovány obraně obležené Varšavy (1988). Jiné motivy

[8] Srov. KOSMAN, M.: *Dějiny Polska*. Praha 2011, s. 291–292.

[9] Srov. ZALOGA, J. S.: *Polsko Zrození bleskové války*. Praha 2007, s. 39-41; RICHTER, K., c. d., s. 204–207.

[10] Srov. blíže: https://www.stampcommunity.org/topic.asp?TOPIC_ID=9106&whichpage=43&SearchTerms=rare%2Cstamps%2Cof%2Cfrance. [online] [cit. 2. 9. 2019]. Řád *Virtuti Militari* (latinsky „pro vojenské zásluhy“) je polské nejvyšší vojenské vyznamenání.

[11] https://www.briefmarken-deutschesreich.de/michel-nr-714-715-wiedereingliederung-danzig-auf-briefstueck.html [online] [cit. 10. 9. 2019]

[12] Srov. RICHTER, K: c. d., s. 229–240.

vzdávají čest bojům v oblasti Oleszyce (1987) a pokusu o proražení německé linie poblíž Tomaszowa Lubelského (1988). Wehrmachtu obléhaným Lvovem (1989) kladený odpor probíhal již za ataků sovětského invazora. Některým izolovaným polským oddílům mimo hlavní frontové linie (zejména na baltském pobřeží) se podařilo déle bránit – tematicky je pokrývají známky: Kępa Oksywska (1984) a poloostrov Hel (1989) kapitulující až 2. října. Po závěrečném aktu kampaně – čtyřdenní bitvě u Kocka (1989) 6. října, složily zbraně poslední jednotky.[13] V r. 2009 téma doplnila dvoudílná série s obranou Węgierskiej Górki a bombardováním Wielunu.[14]

Pancéřové divize podporované střemhlavými bombardéry a řízené inovativní taktikou skutečně rychle zlomily odpor statečně bojující polské armády. Není však vyloučeno, že v laické veřejnosti a obdobně v některých médiích stereotypně přetrvává jako obraz jezdectva bojujícího proti obrněncům. Výroční známka z produkce Marshallových ostrovů *Invasion of Poland 1939* tento mýtus úspěšně přiživuje. Ve shodě s výše uvedeným tvoří jádro motivu (obr. 3 nahoře) oddíl jezdectva s píkami útočící proti hrozivým siluetám německých tanků.[15]

Obr. 3: Napadení a zánik Polska na poštovních známkách: výroční – jezdectvo proti tankům – Marshallovy ostrovy r. 1989; dobové a výroční – obsazení východního Polska Sovětským svazem a připojení k Ukrajině a Bělorusku – SSSR r. 1940 a 1949; výroční – polská stíhačka P 11 – Polsko 1971; výroční – německá stíhačka Messerschmitt Bf 109 – Grenada 2000; výroční – Hnutí Solidarita – vydáno v ilegalitě k 50. výročí přepadení Polska – Polsko 1989; provizorní přetisková – Německá říše – General Gouvernement r. 1939.

[13] Srov. http://www.1939.pl/galerie/znaczki/polskie.htm; [online] [cit. 1. 9. 2019]; http://katalogznaczkow.net/index.php?pokaz=serie/serie2&serie=1 [online] [cit. 10. 9. 2019]; ZALOGA, J. S.: c. d., s. 84.

[14] Wieluń konkuruje Westerplatte v nezáviděníhodné soutěži nejdříve napadené lokality polského tažení. Nevýznamné polské maloměsto zasypala v prvních minutách útoku Luftwaffe bombami a způsobila velké ztráty civilního obyvatelstva. Důvod, proč bývá řazeno k ostatním symbolům německé agrese. Srov. blíže: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wielu%C5%84 [online] [cit. 10. 9. 2019]. Událost je zmíněna i v nové učebnici Moderní dějiny pro střední školy, Brno 2014, s. 75.

[15] Srov. ZALOGA, J. S.: c. d., s. 7, 22–34.

Nejzřetelněji se rozdíl v technické vyspělosti projevil ve vzduchu. Přestože se polské letectvo stihlo těsně před počátkem bojů rozptýlit, svůj zánik pouze oddálilo. Tři polské známky uvedené do oběhu v roce 1971 pod názvem *Letectvo v obranné válce 1939* připomínají početně a technicky nerovný vzdušný zápas: Domácí piloti čelili na zastaralých stíhačkách P-11 Messerschmittům Bf 109 německé Luftwaffe (obr. 3 dole) nebo se snažili v malých skupinách průzkumných bombardérů Karaś a Łoś eliminovat pozemní cíle.[16]

Okupaci nacistickým Německem nárokované části polského státu definitivně povrdila ještě téhož roku přetisková provizória a později i regulérní známky tzv. Generálního Gouvernementu (obr. 3 dole). Finální dějství metamorfózy těžce zkoušeného teritoria proběhlo nicméně opět pod taktovkou SSSR. V rámci výsledků jaltské konference obsadil sporná území, která vlastnil v letech 1772–1920 a 1939–1941, čímž ratifikoval ustálení východní hranice Polska na tzv. Curzonově linii.[17] Sověti svoji invazi z devětatřicátého medializovali takřka okamžitě. Na jaře následujícího roku již v poštovním styku kolovala pětiznámková série s prvoplánovou adorací *Osvobození bratrských národů západní Ukrajiny a západního Běloruska 17. 9.* Rudou armádou. Motivy nadšeného obyvatelstva vítajícího rudoarmějce-osvoboditele se tu opakují v kosmetických obměnách (obr. 3 nahoře) připomínající zábor toho, co SSSR nazýval západní Ukrajinou s Běloruskem. Na nezpochybnitelnost upozornila sovětská pošta dvojznámkovou emisí znovu v roce 1949, kdy polské úřady oficiálně uznaly obě republiky v nových hranicích (obr. 3 nahoře). Nedá se tedy zdaleka říci, že by úvodnímu střetnutí 2. světové války chyběla pozornost a péče ministerstev pošt a spojů. Co však překvapí – sovětskou část invaze na polských známkách nenajdeme. Jedinou čestnou výjimku zastupuje ilegální produkt z dílny domácího hnutí Solidarita. Jeho známka k 50. výročí (obr. 3 dole) kromě mapy záboru, hlavních aktérů či symboliky uvádí úmyslně datum útoku Rudé armády (17. 9. 1939) a nikoli wehrmachtu. V oficiální prezentaci obou zemí s komplikovanými vztahy zřetelně nedořešené a citlivé téma.

Poštovní známky nám prezentují i sovětsko-finskou tzv**.** zimní válku**,** finální válečné dějství roku 1939. Po dobytí Polska Německem a Sovětským svazem vstoupila v platnost 28. září 1939 německo-sovětská smlouva o hranicích a přátelství korigující a zpřesňující původní pakt (pro Sověty Finsko, pobaltské státy a rumunskou Bessarabii - Moldavsko). Územní požadavky položené na jejím základě Finům byly kategoricky odmítnuty, načež následoval útok sovětských oddílů.

Po upozornění na neobyčejnou emisní aktivitu pošty Marshallových ostrovů[18] nás již nepřekvapí, že existuje rovněž výroční známka (r. 1989) opatřená textem *Invasion of Finland 1939* v tradiční úpravě „školní naučné tabule“, jež medializuje stylizovaný výjev tzv. zimní války: Zatímco se sovětská vojska za silných mrazů probíjela těžko průchodným lesním a jezerním terénem, Finové jej dokázali maximálně využít ve svůj prospěch. I proto na lesním pozadí vidíme svižně se pohybující lyžařskou jednotku v bílých maskovacích oděvech schopnou účinně napadat Sověty ze zálohy. V součinosti s odstřelovači, kteří eliminovali velitelské kádry a obsluhu těžké techniky pak bylo možné dezorientovaného nepřítele rozdělit na menší útvary a zlikvidovat.

[16] Tamtéž, s. 50–53.

[17] Polsko bylo naopak rozšířeno o západní „znovu získaná“ území až po hranici s Německem na Nise a Odře. Legitimnost změn byla mimo jiné prezentována r. 1985 třídílnou známkovou sérií polské pošty „*40-lecie Ziem Odzyskanych*“ s vyznačenými posuny hranic. Srov. blíže např. v katalogu: Michel PL 2971.

[18] Z kvantitativního hlediska emisním počinům na téma 2. světová válka zcela zřetelně dominuje nezvykle rozsáhlá série Marshallových ostrovů celebrující 50. výročí. Více než sto třicet výjevů zařazených do poštovního oběhu (nemajíc srovnání) připomnělo v průběhu let 1990–1995 dílčí i klíčové události, taktiku, techniku a osobnosti válečného konfliktu. Pochopitelný je akcent na účast USA ve válce (za druhé světové války z ostrovů vypudili Japonce), poté se ostrovy staly poručenským územím a nyní volně přidruženým státem USA.

První plán výjevu tedy patří zničeným tankům s rudou hvězdou.[19] (obr. 4 nahoře) V podstatě však šlo o opotřebovávací válku, kterou malá země nemohla ustát a v březnu 1940 kapitulovala. Překvapující ovšem je, jak na událost mediálně (v našem případě na známkách) vzpomínají sami Finové. Na filatelistickém materiálu jejich existenční zápas nalézáme pouze jedenkrát u příležitosti 50. jubilea, přičemž motiv tvoří střízlivě stylizovaná sněhová vločka a datum 13. 3. 1940! Na obrazovém políčku postrádáme dokonce i klíčový pojem *Talvisota* (finsky zimní válka). (obr. 4 nahoře)

Hitlera vývoj na bojišti přesvědčil o špatné kondici Rudé armády a možnosti snadného vítězství. Na sovětských známkách se draze zaplacená válka neprojevila, což je v zásadě logické a od skončení bojů na sovětsko-ruské straně dosud připomenuta nebyla. Jediné nepřímé svědectví přináší série dvou známek věnovaných prvnímu výročí založení Karelofinské sovětské socialistické republiky v roce 1941.[20] Interpretace finského postoje může být pouze hypotetická (obdobná jako v polském případě). Kromě účasti v tzv. pokračovací válce zprofanované spoluprací s nacistickým Německem

Obr. 4: „Podivná“ a tzv. zimní válka v reflexi poštovních známek: výroční – charakter bojů ve Finsku – Marshallovy ostrovy r. 1989; výroční – 50 let od skončení zimní války a mírová smlouva se SSSR – Finsko r. 1989; dobové – pro posílení bojové morálky – Francie únor 1940.

[19] Srov. NIGEL, T.: *Vojáci finsko-sovětské zimní války 1939–1940,* Praha 2007*;* DYKE van, C.: *Zimní válka: Sovětská invaze do Finska 1939–1940*, Praha 2007 apod.

[20] Karelofinská sovětská socialistická republika vznikla jako svazová bezprostředně po tzv. zimní válce 31. 3. 1940 a změnila se ze svazové zpět v autonomní republiku v červenci 1956. V roce 1991 jako Republika Karelie včleněna do rámce Ruské federace. Srov. blíže: https://cs.wikipedia.org/wiki/Karelsk%C3%A1_autonomn%C3%AD_sov%C4%9Btsk%C3%A1_socialistick%C3%A1_republika [online] [cit. 12. 9. 2019].

je tu ještě trvalá přítomnost mocného souseda a jakákoli nediplomatická masmediální demonstrace by mohla znovu zatížit vzájemné (historicky dosti komplikované) vztahy.

Svým způsobem je možné registrovat i příležitostné známky k „podivné válce“. Byla to právě Francie, která se rozhodla posílit bojového ducha, zdlouhavou nečinností demoralizovaných, vojáků dvojicí známek. Série *Pour nos soldats (Pro naše vojáky)* se objevila v únoru 1940 a ačkoli se spíše nejedná o vtipné glosování situace – psychologická podpora pro tuto „válku v sedě“ má shodou okolností podobu sedícího vojáka! (obr. 4 dole)

K didaktice tématu

Didaktický potenciál příslušného filatelistického materiálu je vlastně již obsažen v podrobném výkladu předchozích subkapitol. Doplňuje jej tento soubor úkolů, s ohledem na zamýšlený rozsah textu, omezený jen na informační zdroj poštovní známky. Je pochopitelně žádoucí, aby případná analýza a interpretace zvoleného historického tématu žáky – zde počátku 2. světové války – probíhala z vícero obrazových, případně kontrastivně laděných, informačních zdrojů. Užitečný, zejména na 2. stupně ZŠ je však i pouhý tematicky sestavený soubor poštovních známek obsahující prvoplánovou nebo skrytou symboliku, jež aktuálně reagovaly na dobovou situaci nebo ji u příležitosti výročí připomínají. Hlubší analýzy ikonického textu obvykle uspějí až v edukaci SŠ.

Úkol: Analyzuj a porovnej obrazové, textové i číselné údaje na předložených poštovních známkách! Uspořádej chronologicky a vlož do tabulky!

Úkol: Doplň chronologické údaje, seřaď a stručně shrň historické události, které vedly ke vzniku těchto přetiskových známek!

Úkol: SSSR v rámci paktu Molotov – Ribbentrop obsadil sporná území, která vlastnil v letech 1772–1920, po válce tyto zisky udržel, takže východní hranice Polska se ustálila na tzv. Curzonově linii. (Polsko bylo naopak rozšířeno o západní „nová území“ až po hranici s Německem na Nise a Odře.) Žáci se pokusí na známkách vyhledat vyobrazení a doklady výše uvedených faktů. Odhadnou a popíší primární důsledky těchto změn (migrace obyvatelstva apod.).

Úkol: Autoři na těchto známkách použili množství symbolických prvků, které doplnili hesly. Všímej si nejprve grafických a textových prvků. Textové přelož pomocí překladače. Vytvoř jejich oddělené seznamy. Vysvětli jejich významy. Vyhledej nebo si připomeň základní informace o události na známce. Vysvětli záměrné spojení symbolických prvků s událostí, datem na známce. Jaké vyznění má použitá přesvědčovací strategie? Na koho se zaměřuje?

Úkol: Zjisti v úryvcích odborného textu doporučeného učitelem případně na internetu technické údaje o vyobrazené válečné technice, počty nasazených strojů. Srovnej v tabulce. Vyhledej v textu hodnotící pasáže historiků. Formuluj stanovisko: význam technicky vyspělé armády pro obranu země.

Úkol: Zjisti nejprve na současné politické mapě polohu a státní příslušnost města Gdaňsk. Zaznamenej. Zjisti v dějepisné (před 1 sv., meziválečné a poválečné) mapě proměny této příslušnosti. Zaznamenej všechny texty z poštovních známek včetně přetiskového razítka uprostřed. Přelož případně internetovým překladačem. Zaznamenej. Pokus se na základě zjištění vyložit, který úsek historie města tyto známky dokládají. Přemýšlej, zda některá známka sleduje propagandistické cíle, pokud ano, pokus se své tvrzení doložit. Vyjdi při svém hodnocení z probrané látky.

Úkol: Zadavatelé a výtvarníci u těchto tří známek použili určité postupy zobrazení a vybrali objekty symbolického významu, aby ovlivnili tvůj postoj k válečným událostem. Obrázky včetně textů a číselných údajů popiš, zjisti co znamenají (učebnice, internet, probíraná látka). Pojmenuj objekty se symbolickým významem. Pokus se vyložit, zda a co vypovídají o charakteru bojů. Na doporučení učitele si přečti úryvek z odborného textu (nejlépe vojenského historika). Porovnáním se pokus zjistit, zdali vyobrazení souhlasí s výkladem odborníka. Zamysli se nad případným vztahem známkové země k danému konfliktu – zdali v některém případě ovlivnil podobu vyobrazení.

Závěrem

Poštovní známky jsou pro vlády prostředkem legitimizace, demonstrují tedy do zahraničí i vlastnímu obyvatelstvu, které území mají pod kontrolou či jak je vhodné vzpomínat a ovlivňují takto účinně kolektivní paměť obyvatelstva. Zejména to platí o širších souvislostech paktu Molotov – Ribbentrop nebo válečných zkušenostech postižených zemí. Šetření většinou potvrdilo předpokládanou četnost těchto motivů, zajímavá jsou zjištění ohledně připomínání ve vztahu k historické sovětské agresi, ať už se jedná o Finsko či Polsko.

Vizuální média tedy mohou zastávat v historickému vzdělávání roli obrazového pramene a poštovní známky propagačně zaznamenávající historickou realitu její proměny nebo legitimizační úsilí jsou v této úloze obdobně využitelné. Relativně snadná dostupnost a hojnost vyobrazených témat představují pro dějepisné vyučování významné výhody. Máme k dispozici nosič zásadních informací s potenciálem edukativního média. Předložený text se pokusil na exemplárních příkladech úvodní fáze světové války naznačit potenciál, kterým filatelistický materiál či poštovní známky mohou přispět k úspěšné výuce moderních dějin, mediální výchovy a posílení mezipředmětových vztahů. Zároveň je žádoucí, aby edukační proces dospěl k poznání, že i toto vizuální médium je nejen odrazem ale především interpretací historické skutečnosti.

Uplatnění ikonického textu ve výuce by nicméně nemělo být omezeno pouze na jeden informační zdroj. Poštovní známky sice naznačují tendence v prioritách dobové společnosti ohledně stereotypizované symboliky, osobnostních kultů, tradic či legitimizace stávajícího nebo adorace eventuálně negace předchozích režimů. Jako spolehlivé měřítko existence nebo míry těchto propagandistických projevů však nestačí a vyžadují další mediální srovnání – multiperspektivita je v moderní (dějepisné) výuce žádoucí samozřejmostí.

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc.
katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: stepanek@ped.muni.cz